

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
เรื่อง “พระนาคารถุณะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง”
เขียนโดย สุมาลี มหณรงค์ชัย

อดิเรก โลกะนัง¹

ชื่อหนังสือ: พระนาคารถุณะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง
ชื่อผู้แต่ง: สุมาลี มหณรงค์ชัย
สำนักพิมพ์: สำนักพิมพ์ศยาม
ปีที่พิมพ์: 2548

¹ นักวิชาการอิสระด้านปรัชญา E-mail: monkasian@gmail.com

1. บทนำ

ความว่าง ทางสายกลาง และการอิงอาศัยกันมีอยู่ของสรรพสิ่ง ถือว่าเป็นหลักคำสอนที่พระพุทธศาสนายานทุกนิกายต่างก็นำมาตีความให้ความหมาย และถกเถียงกันไปตามมติของคณาจารย์ในแต่ละสำนักอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาภายหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมา ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากคำสอนเรื่องดังกล่าว ด้วยกันแทบทั้งสิ้น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสำนักพุทธในยุคนั้นโดยมากจะพัฒนาหลักคำสอนในเชิงปรัชญา ซึ่งทำให้มีการถกเถียงกันถึงความหมายของคำว่า ความว่าง ทางสายกลาง ว่าหมายถึงอะไร สำนักที่มีชื่อเสียงที่สุดที่พยายามแก้ปัญหาที่กำลังถกเถียงกันอยู่นี้คือ สำนักมารยมิกะ ผู้วางรากฐานคำสอนคือ ท่านนาคารชุนะ มารยมิกะแปลว่าผู้นับถือคำสอนเรื่องทางสายกลาง มารยมิกะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศูนย์ตวาท หมายถึงคำสอนที่ประกาศความว่างของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นทางสายกลางตามแนวทางที่สำนักนี้สอน แต่ก็เป็นที่ประเด็นที่สร้างปัญหาในการอธิบายคำสอนของสำนักนี้ด้วย

คำสอนมารยมิกะ เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความขัดแย้งทางความคิด มีการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเพื่อสร้างเหตุผลที่ดีที่สุด สำนักพุทธใหญ่ ๆ ที่ได้รับการยอมรับในเวลานั้นส่วนใหญ่จะมีความอธิบายที่ต่างกันในเรื่องนี้ และนั่นนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคมสงฆ์ สภาพสังคมชาวพุทธในอินเดียเวลานั้นมีความวุ่นวายสาเหตุเพราะพระภิกษุที่เป็นนักคิดมักจะมีความเห็นที่แตกต่างกัน และตีความพระธรรมวินัยไปตามจริตของแต่ละคน ทำให้ความเชื่อเป็นไปคนละทิศละทางหาทางปรองดองกันไม่ได้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ชาวพุทธผู้ที่ต้องการแสวงหาที่สุดแห่งความเชื่อหันหลังให้กับศรัทธาที่เคยมีต่อพระธรรมและพระสงฆ์ ทวนเข็มนาไปสู่การศึกษาเรื่องราวของพระพุทธเจ้ากันใหม่

2. สรุปสาระสำคัญของเนื้อหา

หนังสือเรื่อง นาคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง บทสรุปของหลักการแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานอย่างแท้จริง เป็นผลงานของ รองศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี มหณรงค์ชัย หัวหน้าภาควิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สรุปสาระสำคัญของเนื้อหาแบ่งเป็นสามภาค ดังนี้

สาระสำคัญภาคที่หนึ่ง ชี้ให้เห็นสภาพแวดล้อมและหลักคำสอนในยุคก่อนกำเนิดสำนักมหายิมิกะ โดยเริ่มจาก ความเป็นมาของสำนักมหายิมิกะ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวพุทธที่ยอมรับคำสอนว่าด้วยเรื่องของความว่าง ทางสายกลาง และการอิงอาศัยกันและกันมีอยู่ของสรรพสิ่ง ความเป็นมาของสำนักนี้สามารถสืบย้อนขึ้นไปนับแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (ประมาณ 250 ปี หลังพุทธปรินิพพาน) เหตุที่ดลใจให้ปฐมจารยของสำนักคือท่านนาคารชุนะ (150-250 ปีหลังคริสต์กาล) เขียนงานอธิบายคำสอนว่าด้วยหลักการทางสายกลาง เกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกได้แก่แนวคิดของสำนักฮินดูโบราณเช่นสาขายะ เรื่อยไปจนถึงอิทธิพลของพระสูตรชั้นสำคัญ ที่ได้รับการกล่าวอ้างว่าค้นพบโดยท่านนาคารชุนะเอง พระสูตรนั้นก็คือ มหาปรัชญาปารมิตาสูตร ปัจจัยภายในได้แก่ ความขัดแย้งในการตีความหลักธรรมของพระพุทธเจ้า การให้ความสำคัญกับพระพุทธเจ้าแทนที่พระธรรมและคำสอนที่เบี่ยงเบนออกจากพระพุทธประสงค์ เหล่านี้นำไปสู่การแสวงหาทางสายกลางในพระพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจัยภายในคือแรงผลักดันอันแท้จริงที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของสำนักมหายิมิกะปัจจัยภายนอกเป็นเพียงแรงเสริมเท่านั้น (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 3-4)

ความสนใจในเรื่องราวของพระพุทธเจ้าทำให้ชาวพุทธบางส่วนหันกลับมาขบคิดในสิ่งที่ดูเหมือนตอบไม่ได้ก่อนหน้านี้ นั่น โดยเฉพาะการตีความอาการหนึ่งของพระพุทธองค์ นักปราชญ์หลายท่านเชื่อว่า มายิมิกะ หรือมัธยมิกะเกิดจากการอธิบายท่าทีของพระพุทธองค์ที่ไม่ทรงตอบคำถามบางอย่าง ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า มีความเห็นมากมายเผยแพร่อยู่ในสังคมตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พรหมชาลสูตร

กล่าวถึงทิลุ (คือความเห็น) ทั้งหลายที่นักคิดสอนกันมีจำนวนมากถึง 62 แนวคิด ในบรรดาเหล่านี้เกี่ยวข้องกับปัญหาบางข้อที่มีผู้ถามพระพุทธเจ้าแต่ไม่ได้รับคำตอบใด พระพุทธเจ้าจะทรงนิ่งไม่ทรงตอบคำถามเหล่านั้น เรียกว่าคำถามเหล่านั้นว่า ปัญหาอัปยากฤต (พหุมาสสูตร, ที.สี. 9/1-149/1-47.)

อาการนิ่งของพระพุทธเจ้าก่อให้เกิดความเข้าใจผิดมากมายในสายตาของคนนอก พระพุทธองค์ทรงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่รู้จริงบ้าง หรือไม่ก็รู้แต่ไม่มีความสามารถในการแสดงเหตุผลออกมาให้ประจักษ์ แต่ในสายตาของชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่าพระองค์ทรงทราบคำตอบดีแต่ไม่ประสงค์จะชี้แจง เหตุผลของการไม่ชี้แจงเป็นเรื่องที่ชาวพุทธฝ่ายเดิมไม่สนใจ แต่สงฆ์หมู่ใหญ่บางกลุ่มซึ่งต้องการศึกษาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอย่างจริงจังจึงเห็นว่าประเด็นนี้มองข้ามไม่ได้ พวกเขาเชื่อในความเป็นผู้รู้ทุกอย่างของพระองค์ เชื่อว่าพระพุทธองค์รู้ทุกอย่าง ในขณะที่คนทั่วไปรู้ได้เพียงบางอย่าง (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 7)

ความขัดแย้งในธรรมก็มีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้เกิดคำสอนแบบมัชฌมกะ เนื่องจากพระพุทธพจน์ในหลายแห่งระบุว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” พระพุทธพจน์นี้ก่อให้เกิดความใคร่รู้ว่าจะต้องเห็นธรรมแบบใดจึงหยั่งถึงพระพุทธเจ้าได้ ยิ่งกว่านั้น พระพุทธโอรสในช่วงท้ายของพระชนม์ชีพะบูไว้ชัดถึงกาลภายหลัง ภิกษุจะมีพระธรรมและพระวินัยเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์ (มหาปรินิพพานสูตร, ที.ม. 10/216/164.) ทำให้ชาวพุทธในยุคต้นมหายานพยายามขบคิดว่า “ธรรม” ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเทียบเท่าพระองค์นั้นหมายถึงอะไร ทั้งหมดนี้คือตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดคำสอนแบบมัชฌมกะ ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของสำนักนี้คงไม่มีอะไรโดดเด่นกว่าคำสอนปรัชญาปารมิตากับสำนักหินดูที่มีชื่อเสียงในเวลานั้น ซึ่งก็คือสำนักสงฆชยะ

ปรัชญาปารมิตา (หรือที่ภาษาชาวบ้านเข้าใจง่าย ว่า ปัญญาบารมี) เป็นคัมภีร์เก่าแก่ของชาวพุทธที่ไม่ปรากฏผู้แต่ง ตำนานฝ่ายมหายานเชื่อว่านาคารุณะได้รับพระสูตรนี้จากดินแดนของนาค แม้จะไม่ทราบผู้แต่ง แต่ก็เป็นที่

ยอมรับกันในฝ่ายมหายานว่า พระสูตรนี้เป็นบทรวบรวมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำสอนที่ลึกซึ้งที่จะได้รับการค้นพบโดยบุคคลผู้มีปัญญาเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม ไม่ว่าจะข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไร พระสูตรความยาวหนึ่งแสนโคลงนี้ก็ได้อธิบายว่าเป็นสื่อแห่งปัญญาของชาวพุทธโดยแท้

ส่วนสำนักสงฆ์ขงขะนั้นได้ชื่อว่าเก่าแก่ที่สุดในบรรดาหกสำนักปรัชญาฮินดู ไม่นับถือพระเจ้า อีกทั้งมีคำสอนเชิงปรัชญาชั้นสูงคล้ายคลึงกับที่นักปราชญ์พุทธสอนอยู่หลายประการ ทำให้เราไม่อาจมองข้ามความสำคัญ ปัญหาที่สำนักสงฆ์ขงขะประสบก็เป็นปัญหาเดียวกับที่ท่านนาคารชุนะชี้ให้เห็นในฝั่งของพุทธศาสนา เพียงแต่หน้าที่ในการวิพากษ์สำนักนอกพุทธส่วนใหญ่จะตกอยู่ที่ท่านอารยทเวะ ซึ่งเป็นศิษย์เอกและผู้นำหลักการสายกลางร่วมกับพระนาคารชุนะ กล่าวโดยสรุป เหตุที่ก่อให้เกิดคำสอนมัธยมกะได้แก่ สำนักพุทธที่มีคำสอนสนับสนุนความจริงที่สุด แบ่งย่อยออกได้อีกสองกลุ่มคือ

กลุ่มแรกเน้นความจริงที่อยู่นอกเหนือจากการรับรู้ของจิตเรียกว่า สำนักฝ่ายอภิธรรมหรือพวกสังนิยม สำคัญ ๆ คือ สรวาสติวาทะ กับ เสตรานติกะ

กลุ่มที่สองเน้นความจริงที่อยู่พ้นการรับรู้ของจิต เรียกว่าพวกโลโกตตราวาทะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงฆ์ใหญ่หรือ มหาสังฆิกะ

ทั้งสามกลุ่มล้วนเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของการทำให้คำสอนพุทธเป็นสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) (Ramanan, 1987, pp. 53-69)

ด้วยเหตุว่ามัธยมกะเป็นคำสอนที่มุ่งแก้ไขความเห็นผิดอันเป็นทางสุดโต่งทั้งหมดนักปราชญ์หลายท่านจึงยกย่องให้คำสอนของสำนักนี้ (โดยเฉพาะของท่านนาคารชุนะ) เป็นหัวใจของพุทธปรัชญา ท่านมีคุณูปการยิ่งใหญ่ต่อพุทธศาสนา เพราะช่วยล้างความอ่อนแอ (แก่ความเข้าใจผิด) ให้กับรากแก้วทางปัญญาสองกระแสหลักของอินเดีย คำสอนของท่านคือทางสายกลางที่พ้นไปจากทางสุดโต่งของทั้งอดีตและอนัตตา ศูนย์ตาคือการหลุดพ้นจากกรอบของขั้วสุดโต่งทั้งสองทาง (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 18)

โดยทั่วไปท่านผู้รู้ทั้งหลายจะแบ่งระยะของการพัฒนาคำสอนมัธยมกะออกเป็นสามช่วง โดยวัดจากบุคคลและเหตุการณ์สำคัญ ๆ แต่บางท่านจัดให้มีสี่ระยะ โดยเพิ่มช่วงของการผ산แนวคิดมัธยมกะเข้ากับคำสอนของสำนักพุทธอื่น ดังนี้

1. ช่วงของการวางหลักการและประกาศคำสอนศูนย์ตามำโดยท่านนาคารชุนะและอารยเทวะ
2. ช่วงของการแตกสำนักออกเป็นสองสาขาย่อยคือ ปราสังคิกะ (Prāsaṅgika) กับ สวาตันตริกะ (Svātantrika) นำโดยท่านวิเวกะ
3. ช่วงของการยืนยันคำสอนแบบปราสังคิกะ นำโดยท่านจันทรกีริติ
4. ช่วงของการผ산คำสอนมัธยมกะเข้ากับแนวคิดเรื่องจิตเดียวของโยคจาจระ รวมถึงการวางรากฐานคำสอนมัธยมกะที่ทิเบต นำโดยท่านศานตรักษิตะและกมลศีลสะ

หากพัฒนาการตามประวัติศาสตร์ดำเนินไปตามนี้ ช่วงกาลกำเนิดและดำรงอยู่ของสำนักมัธยมิกะจะกินเวลารวมกันประมาณเจ็ดร้อยปี สำนักนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง(รวมพุทธศตวรรษที่เจ็ด) จนถึงปีคริสต์ศักราชที่แปดร้อย (รวมพุทธศตวรรษที่สิบสาม) จากนั้นก็ค่อย ๆ เสื่อมและสูญหายไปจากอินเดียพร้อมกับสำนักพุทธอื่น ๆ ในราวคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด (หรือพุทธศตวรรษที่สิบหก)

พระนาคารชุนและสำนักมัธยมิกะได้รับการยอมรับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดแบบมหายาน ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดของชาวพุทธนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่เจ็ดเป็นต้นมา ความสำคัญของแนวคิดแบบมหายานไม่ได้ดำรงอยู่แต่ในประเทศอินเดียเท่านั้น แต่ยังแผ่ขยายไปยังประเทศแถบตะวันออกไกลเช่น จีน ทิเบต เกาหลี และญี่ปุ่นด้วย หากยอมรับด้วยใจที่เป็นกลาง คำสอนมหายานได้สร้างศรัทธาให้กับผู้คนเรื่อยมาจนทำให้พุทธศาสนามีคนนับถือมากติดอันดับโลกในปัจจุบัน ในขณะที่คำสอนของสำนักพุทธฝ่ายเดิมค่อย ๆ สูญเสียอิทธิพลจากอินเดียตั้งแต่หลังการทำสังคายนาครั้งที่สาม

หากมองในแง่บุคคลที่ได้รับยกย่องและให้เกียรติเป็นหนึ่งในคณาจารย์ผู้วางรากฐานให้กับมหาวิทยาลัย แม้แต่สำนักสงฆ์ชาวติที่ไม่สนใจเรื่องปรัชญา ก็ยังมีคณาจารย์บางท่านยกย่องคำสอนโดยอ้างถึงพระนาคราชชุนะด้วย ยิ่งกว่านั้น หากมองในแง่ของหลักสูตร หลักศูนยตาและทางสายกลางของท่านกลายเป็นรากฐานให้กับคำสอนของมหาวิทยาลัย ทุกสำนักจะพัฒนาคำสอนของตนโดยใช้หลักศูนยตาเป็นฐานทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือขัดแย้ง หลักศูนยตาคือจุดเริ่มต้น เป็นวิถีทาง หรือแม้แต่เป็นจุดหมายของคำสอนมหาวิทยาลัยทั้งหมด เป็นไปไม่ได้เลยที่เราจะเข้าใจคำสอนของมหาวิทยาลัยโดยไม่ผ่านหลักการนี้ และค่อนข้างอันตรายที่จะศึกษามหาวิทยาลัยโดยไม่พิจารณาความคิดของพระนาคราชชุนะ ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ เมื่อศึกษาพุทธศาสนาลงรายละเอียดก็จะพบกับหลักความว่าง ดังนั้น ความสำคัญของคำสอนมัธยมก็จะยิ่งเป็นที่ยอมรับทั่วไป นักปราชญ์พุทธส่วนใหญ่จะศึกษาพุทธปรัชญาของสำนักนี้ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นหรือจุดสุดท้ายของคำสอนพุทธ (สายมหาวิทยาลัย) เสมอ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 19-20)

สาระสำคัญภาคที่สอง สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นหลักคำสอนสำคัญ ๆ ของพระนาคราชชุนะไว้พิจารณา 5 ประเด็นคือ (1) วิชาขวิธิ (2) การอิงอาศัยกัน มีอยู่กับความว่าง (3) ความจริงสองระดับกับความว่าง (4) ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง และ (5) อิทธิพลคำสอนของพระนาคราชชุนะ

ประเด็นที่ 1 วิชาขวิธิ (Dialectic) คำว่า วิชาขวิธิ หมายถึงการดำเนิน การอภิปรายหรือโต้เถียงที่เป็นกระบวนการทางความคิดที่นำไปสู่การตระหนักรู้อย่างแจ่มแจ้งถึงข้อจำกัดของเหตุผล โดยทั่วไปการเคลื่อนไหวทางความคิดในลักษณะนี้ มักจะดำเนินไปในสองรูปแบบ กล่าวคือ (หนึ่ง) เพื่อปฏิเสธหรือวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดอื่นเป็นหลัก วิชาขวิธิถูกนำมาใช้เป็นอุปกรณ์เพื่ออภิปรายหรือโต้แย้งความคิดผู้อื่น วิธีการเป็นไปในเชิงปฏิเสธหรือหักล้าง (negative/destructive dialectic) (สอง) เพื่อแสดงจุดยืนทางความคิดของผู้นำเสนอ โดยพยายามหาบทสรุปหรือเป้าหมายที่เป็นสังขธรรม ในแง่นี้วิชาขวิธิเป็นเครื่องมือที่ใช้ปลูกปัญญา ทำให้ยังเห็นความจริงในท้ายที่สุด วิธีการจึงเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์กว่าแบบแรก

(constructive dialectic) (Singh, 1978, p. 16)

ในทางปรัชญา วิชาวิธี สามารถถูกมองทั้งในขอบเขตของทฤษฎีความรู้ และอภิปรัชญา ในแง่ของทฤษฎีความรู้ วิชาวิธีเป็นวิธีการที่ใช้ในการถกเถียง โดยบุคคลที่มีชื่อเสียงในการใช้วิธีการเช่นนี้ในทางตะวันตกคือโสกราตีส (Socrates) ขั้นตอนประกอบไปด้วยการทำตัวเป็นผู้ขอความรู้ พยายามตะล่อมถามให้คู่สนทนา นิยามหรือแสดงข้อคิดเห็นของเขาออกมาให้ชัดเจน จากนั้นก็ทำให้เห็นว่า จะต้อง มีข้อสรุปบางอย่างเกิดขึ้นจากการแสดงความคิดเห็นนั้น ต่อมาก็ชี้ให้เห็นว่าข้อสรุป ที่เกิดขึ้นนั้นขัดแย้งกับข้อเท็จจริง สำคัญสำนึก หรือข้อความที่ยอมรับกันอยู่ก่อน เป้าหมายก็เพื่อให้ข้อคิดเห็นของคู่สนทนาไร้น้ำหนัก ขาดความน่าเชื่อถือ

ในแง่ของอภิปรัชญา วิชาวิธีเป็นทัศนคติที่เชื่อว่า ความจริงเป็นสิ่งที่ เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดพัฒนาการที่วางพื้นฐานอยู่บน ความขัดแย้งภายใน เริ่มต้นจากความเชื่อว่าทุกสิ่งมีความขัดแย้งภายในเป็น พื้นฐาน ความขัดแย้งนี้ดำเนินไปในสามภาวะคือ ภาวะพื้นฐาน (thesis) ภาวะแย้ง (antithesis) จนก่อให้เกิดสภาพใหม่ที่เรียกว่าภาวะสังเคราะห์ (synthesis) พัฒนาการของสิ่งทั้งหลายเกิดจากความขัดแย้งแบบนี้ ถ้าไม่มีความขัดแย้งก็ไม่มีสิ่ง ภาวะ หรือคุณภาพใหม่ใด ๆ เกิดขึ้น

ยิ่งกว่านั้นวิชาวิธียังเกิดจากการหยั่งเห็นว่าระบบความคิดทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นความคิดเป็นปรากฏการณ์หรือมายาภาพ ไม่ใช่ประสบการณ์ ที่ได้จากการประจักษ์ตรง ทฤษฎีทั้งหลายในโลกเป็นความจริงที่สร้างขึ้นมาบนฐาน ของความคิด แม้จะดูน่าเชื่อถือหรือหนักแน่นเพียงไรมันก็ยังเป็นเรื่องของการใช้ เหตุผลสืบสาวหาข้อสรุป (ที่เรียกว่าการอนุมาน) ซึ่งพวกเราส่วนใหญ่ไปยึดถือ เป็นจริงเป็นจัง (Singh, 1978, p.110) ในการที่จะทำให้บุคคลตระหนักถึง ข้อจำกัดของเหตุผล เบื้องต้นจะนำความเห็นหรือทฤษฎีที่เราต้องการตรวจสอบ มาจัดกลุ่มก่อนความคิดหนึ่ง ๆ ของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร เมื่อนำมาตีแผ่ จะตกลงไปในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งในสี่รูปแบบดังนี้คือ ยินยอม ปฏิเสธ ทั้งยินยอม

และปฏิเสธ และไม่ใช้ทั้งยืนยันหรือปฏิเสธ ท่านนาคารชุนะจัดระบบการตรวจสอบ เหตุผลออกมาเป็นชุด เรียกว่า จตุษโกฏิ ตำราบางเล่มเขียนว่า จตุษโกธนะ หรือ จตุกโกฏิ ก็มี แปลง่าย ๆ ว่าสี่มุม (หรือสี่ขั้วความคิดหนึ่ง ๆ ของเราอาจตกอยู่ใน หลายมุมพร้อม ๆ กันก็ได้ เช่นเวลาที่เรายืนยันความคิดบางอย่างเราก็อาจจะปฏิเสธ ความคิดอีกอย่างไปโดยปริยาย) ท่านก็จะแสดงให้เห็นต่อไปว่า ไม่ว่าจะใช้เหตุผล ไปในทางยืนยันหรือปฏิเสธ ความคิดของบุคคลนั้นก็จะนำไปสู่ภาวะที่ขัดแย้งตัวเอง ต้องประสบกับความไร้สาระ (absurdity) ของเหตุผลในท้ายที่สุด

ในเวลานั้น เรียกวิธีการเช่นนี้ว่า ปรสังคะ (prasanga – reduction ad absurdum) การชี้ให้เห็นข้อบกพร่องทางเหตุผลของความคิด ไม่จำเป็นที่ผู้ใช้วิภาษวิธีจะต้องนำเสนอความคิดที่ต่างอะไรออกมา เพียงแค่ชี้ให้คู่กรณีเห็นข้อบกพร่อง ในทฤษฎีของเขา ให้เหตุผลของพวกเขาเพื่อตรวจสอบและลดทอนความน่าเชื่อถือ ของพวกเขาเอง ผู้ใช้วิภาษวิธีไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ทฤษฎีของตัวเอง และที่สำคัญ วิภาษวิธี เป็นเครื่องมือตรวจสอบเหตุผล ไม่ได้เป็นทฤษฎีหรือทัศนคติที่จะต้องถูกปกป้อง แต่อย่างใด หน้าที่ของเครื่องมือนี้คือทำลายความน่าเชื่อถือของความเห็นทั้งหลาย ทำให้บุคคลที่ติดอยู่ในความเชื่อต่าง ๆ ต้องจำนนและยอมปลดปล่อยตัวเองจากความเชื่อนั้น (Singh, 1978, p.112)

เนื่องจากวิภาษวิธีเป็นเครื่องมือตรวจสอบความคิด จุดอ่อนของมันอยู่ที่ไม่สามารถแสดงจุดยืนของผู้ใช้ออกมาให้เป็นที่ศนะหรือทฤษฎีการยืนยันที่ศนะอะไรก็ตามออกมาภายหลังใช้วิภาษวิธีตรวจสอบแล้วเป็นเรื่องที่ขัดแย้งตัวเอง เป็นอย่างยิ่ง เพราะการยืนยันที่ศนะเป็นขั้วหนึ่งของความคิด (ที่สนับสนุนแก่นสาร ภาวะ) ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ กระนั้นข้อดีของวิภาษวิธีก็มีอยู่ คือมันทำให้เราว่าไม่มีความคิดใดสมบูรณ์แบบ อะไรก็ตามที่เป็นสิ่งสร้างจากความคิดล้วนไม่ใช่ความจริง ท่านนาคารชุนะนำเสนอวิภาษวิธีไว้ในฐานะเป็นสื่อ ไม่ใช่เป็นความจริงที่มีเนื้อหา ในตัวเอง วิภาษวิธีเป็นอุปกรณ์ที่มีไว้ให้ใช้ หากใช้เป็นอุปกรณ์นี้จะช่วยทำให้คนเกิดสติปัญญา อีกทั้งสามารถเป็นมิตรต่อกันได้ เนื่องจากวิภาษวิธีทำให้เราตระหนักว่า “ระบบความคิดทุกระบบที่มีอยู่ (รวมทั้งพุทธศาสนาด้วย) เมื่อวิเคราะห์จนถึงที่สุด

แล้วย่อมวางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อบางประการที่ไม่อาจตรวจสอบได้ทั้งสิ้น เราไม่ควรทงนงตนว่าระบบความคิดของเราถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันก็เหยียบย่ำระบบความคิดอื่นที่ต่างไปจากความคิดของเราว่าเป็นแนวคิดที่ผิด วิธีโตอะแลกติก (dialectic) ของท่านนาคาร์ซุนบอกเราว่า ไม่มีใครสามารถอ้างเช่นนั้นได้ ใครก็ตามที่อ้างว่าตนเองเข้าถึงความจริง ความคิดของตนเองถูกส่วนความคิดของผู้อื่นที่ไม่เหมือนตนผิด คนนั้นเข้าใจผิด วิธีโตอะแลกติกจะทำให้เรามีความถ่อมตนและมีท่าทีที่เป็นมิตรต่อกันและกัน เมื่อเราทุกคนตระหนักว่าระบบความคิดทุกอย่างสามารถทอนลงเป็นความเชื่อได้หมดสิ้น เราย่อมมองไม่เห็นเหตุผลที่จะสรุปว่าความเชื่อเช่นนี้ดีกว่าความเชื่อเช่นนั้น ความเชื่อก็คือความเชื่อ ความเชื่อทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกไม่มีความเชื่อใดมีฐานะเหนือความเชื่ออื่น” (สมภาร พรหมทา, 2540, หน้า 90)

ประเด็นที่ 2 การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความว่าง ประเด็นนี้สุมาลี มหณรงค์ชัยได้ยกข้อความในคัมภีร์ มูลมัธยมกการิกา ตอนหนึ่งที่ถูกอ้างถึงบ่อยครั้ง ดังนี้ “เราประกาศว่า อะไรก็ตามที่เป็นการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นมาอยู่ (ปรตติยสมุตปาหะ) นั่นคือความว่าง นั่นเกิดจากการบัญญัติ และนั่นคือทางสายกลาง” ข้อความนี้นักคิดส่วนใหญ่เห็นร่วมกันว่า เป็นบทสรุปหลักการสำคัญทางพุทธศาสนาที่ท่านนาคาร์ซุนชี้ไว้ งานเขียนชิ้นสำคัญของท่านนาคาร์ซุนคือ มูลมัธยมกการิกา เติมไปด้วยข้อความที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะแสดงความจริงแบบที่สุด (นัยยะคือความจริงภววิทยา) ในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยไม่ผ่านความคิดปรุงแต่ง เป็นไปไม่ได้ที่จะคิดว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวข้องกับแก่นสารบางอย่างที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง ยิ่งยืนยันมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำว่าบุคคลนั้นกำลังสรุปความจริงจากความคิด ซึ่งส่วนใหญ่ของความคิดก็มาจากจินตภาพที่จัดสร้างขึ้นจากความเข้าใจและประสบการณ์แบบชาวโลก (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 141)

สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นว่าการจะอธิบายหลักการของพระนาคาร์ซุนไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะจะต้องระมัดระวังเรื่องแก่นสารภาวะที่ท่านปฏิเสธเป็นอย่างมาก ทศณะของบุคคลและกลุ่มชนในระดับโลกิยะทั้งหมดล้วนสนับสนุนแก่นสาร

(สวภาวะ) บางอย่างที่สามารถจัดลงในจิตตชกฏีข้อใดข้อหนึ่งได้ทั้งสิ้น ทำให้ไม่มีทัศนะใดเป็นที่ยอมรับหรือเรียกได้ว่าถูกต้อง ปัญหาคือถ้าไม่มีทัศนะใดเรียกได้ว่าถูกต้อง ทุกทัศนะต่างก็เป็นมิถกฏีในแง่ที่ไม่เอื้อต่อความพันทุกข์ แล้วสิ่งที่พระพุทธเจ้าบัญญัติว่าเป็นสัมมาทิฐินั้นควรจะถูกเข้าใจว่าอย่างไร เราจะอธิบายสัมมาทิฐีโดยไม่ทำให้มันกลายเป็นทัศนะที่สนับสนุนสวภาวะได้หรือไม่ เพื่อที่จะไม่ทำให้คำสอนของท่านนาครชุนะประสบปัญหาขัดแย้งตัวเอง สัมมาทิฐีจะต้องไม่ใช่ทัศนะในแบบที่ชาวโลกเข้าใจ อาการนิ่งเงียบของพระองค์ในแง่หนึ่งตีความได้ว่าเป็นการแสดงจุดยืนว่าความเข้าใจของพระองค์ไม่ใช่อย่างเดียวกับนักคิดทั้งหลาย เพราะถ้าใช่ พระพุทธเจ้าคงจะตอบปัญหาของพวกเขาเพื่อสร้างความกระจ่างร่วมกันไปนานแล้ว

ท่านนาครชุนะสื่อคำว่า “ทัศนะ” (view) ออกมาในลักษณะเป็นความเชื่อที่เชื่อมโยงกับความจริงที่สุดบางอย่าง ความจริงเหล่านั้นมีอยู่เอง ดำรงสภาพของตัวเองจึงเรียกว่ามีแก่นสาร ไม่ว่าจะเป็ทัศนะเกี่ยวกับคุณธรรมสากล ความจริงสูงสุด พระเจ้า หรือปฐมธาตุ เหล่านี้เป็นความเชื่อที่วางรากฐานอยู่บนการให้ค่าความจริงบางอย่างที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยประสบการณ์ การยืนยัน (รวมทั้งการปฏิเสธ) ความจริงมูลฐานเหล่านั้นเกิดจากความเชื่อแบบแยกส่วนพินิจพิเคราะห์ด้วยตรรกะแล้วนำมาสรุปผลเป็นทฤษฎี ทัศนะชั้นเลิศทั้งหลายในโลกนี้เกิดขึ้นจากกระบวนการที่ว่านี้ทั้งสิ้น ทัศนะจึงมีค่าเท่ากับความคิด ขั้นตอนการก่อเกิดทัศนะหนึ่ง ๆ จึงเป็นกระบวนการทางความคิด ถ้าเขียนออกมาในรูปตรรกะง่าย จะได้ว่า ความเห็น (ทิฐี/ทัศนะ- view)=กระบวนการทางความคิด (thought process/construction)ถ้าเข้าใจตามนี้ สัมมาทิฐีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะไม่ใช่ทัศนะในแบบที่เป็นระบบความคิด เพราะความเห็นที่ถูกต้องในพุทธศาสนาไม่ได้เชื่อมโยงอยู่กับความจริงที่สุดอะไร แต่เป็นการรู้หรือประจักษ์แจ้งในปัจจุบันทั้งหลายตามธรรมชาติ ความรู้แจ้งนี้สามารถก่อให้เกิดความสุขความเจริญในทุกระดับชีวิต ยิ่งประโยชน์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต อีกทั้งมีความพันทุกข์เป็นเป้าหมาย โดยย่อที่สุดคือความรู้ทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์และหนทาง

ที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ เรียกว่า สัมมาทิฐิก็เพราะรู้ชัดในอริยสัจสี่ แม้จะยังไม่หลุดพ้นแต่ก็เรียกว่าเกิดปัญญาในจุดเริ่มต้น สัมมาทิฐิคือการมีความเห็นตรงในเรื่องอริยสัจสี่ และความเห็นตรงดังกล่าวได้รับการอธิบายอย่างละเอียดในหมวดธรรมว่าด้วยการอริยอาศัยกันและกันมีอยู่ (ปรตติยสมุตปาทยะ) เราไม่อาจจะเข้าใจหลักการศูนยตาของท่านนาคารชุนะโดยไม่ผ่านการศึกษารื่องนี้ กล่าวได้ว่า ปรตติยสมุตปาทยะเป็นเรื่องหนึ่งที่ท่านนาคารชุนะสอนด้วย

ความว่าง (ศูนยตา/สุญญตา) การหยั่งรู้แจ้งจรปรตติยสมุตปาทยะกัตี หรือการใช้ภาษาวิธีกัตีเกิดจากการหยั่งเห็นความว่างในสรรพสิ่ง เพราะฉะนั้น ศูนยตาจึงเป็นหลักการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับข้อธรรมอื่น บ่อยครั้งที่คำเหล่านี้จะถูกใช้ในฐานะเป็นไวยากรณ์ของกันและกัน แต่บางครั้งนักปราชญ์ก็นิยมใช้คำว่า “ศูนยตา” เพื่อแสดงให้เห็นที่สุดของความจริง เป็นการเน้นให้เห็นคำสอนพุทธในเชิงเป้าหมาย การแสดงความว่างในแบบที่เป็นจุดหมายทำให้ดูเหมือนว่า หลายท่านจะให้คำคำ ๆ นี้ในเชิงอภิปราย อธิบายความว่างในระดับโลกุตระจนศูนยตาเป็นเหมือนภาวะบางอย่างที่พ้นจากเงื่อนไขทางโลกทั้งหมด การอธิบายความว่างในเชิงอภิปรายนี้ เป็นเรื่องยากและเสี่ยงต่อการถูกโจมตีว่ากำลังมองศูนยตาในแง่ที่เป็นความจริงที่สุดในตัวเองไม่ต่างจากแนวคิดอื่น ถ้าศูนยตาเป็นภาวะที่สุดบางอย่าง มันก็จะกลายเป็นทิวทัศน์หนึ่งที่ขัดแย้งตัวเอง จำต้องถูกจัดลงจตุชโกฏฐิข้อใดข้อหนึ่งเพื่อปฏิเสธเช่นกัน

ประเด็นที่ 3 ความจริงสองระดับกับความว่าง สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นว่า สำหรับชาวพุทธไม่ว่าจะอยู่ฝ่ายใด ส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับคำสอนในเรื่องความจริงสองระดับคือสมมติกับปรมัตถ์ บางคนก็นิยมเรียกความจริงโลกียะกับความจริงโลกุตระ ความจริงสมมติเป็นเรื่องของการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบชาวบ้าน มีการบัญญัติชื่อเรียกสิ่งที่ประสาทสัมผัสรับรู้เช่น โต๊ะ สุนัข หรือชายหญิง ส่วนความจริงปรมัตถ์เป็นความจริงเหนือโลก ข้างพ้นบัญญัติ แต่ปฏิเสธไม่ได้ ความเข้าใจทำนองนี้นำไปสู่ความเชื่อว่าคุณความจริงสองระดับดำรงอยู่แยกขาดจากกัน ในการก้าวสู่ความพ้นทุกข์บุคคลจะต้องแยกโลกียวิถึออกจากโลกุตรวิถึอย่าง

เด็ดขาด เนื่องจากโลกเป็นที่รวมแห่งความทุกข์ ความจริงเกี่ยวกับโลกย่อมดำเนินไปตามกฎไตรลักษณ์ว่าความสามารถในการก้าวพ้นความจริงสมมติไปสู่ระดับปรมาตม์ต้องอาศัยปัญญา หากต้องการเข้าสู่ความหลุดพ้นซึ่งเป็นความจริงปรมาตม์จำเป็นที่คนจะต้องละทิ้งหรือปล่อยวางความจริงสมมติทุกอย่าง

สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นว่า หากมองเพียงผิวเผิน ความเชื่อข้างต้นไม่ถือว่าผิดหลักพุทธศาสนา ภาพที่ได้จากความเข้าใจ ก็บอกชัดเจนว่าความจริงสองระดับแตกต่างกันแต่ความแตกต่างที่ดูเหมือนตรงข้ามกันนี้เราจำเป็นต้องพิจารณาให้รอบคอบ แม้ชาวพุทธทั่วไปจะเชื่อว่าความจริงสมมติไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง ๆ เป็นเพียงนามหรือจินตนาการใช้อธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน กระนั้นความเข้าใจที่เกิดจากบัญญัติก็ย่อมเป็นความจริงในระดับสมมติเท่านั้น ถ้าสมมติแปลว่าไม่จริงต้องถูกปล่อยทิ้ง ความรู้ทุกอย่างของคนไม่เว้นแม้แต่เรื่องของความจริงปรมาตม์ก็ย่อมไม่จริงต้องถูกปล่อยวางหมด (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 139-140)

ประเด็นที่ 4 ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับความเข้าใจปรมาตลธรรมในพุทธศาสนาเกิดจากการยอมรับแก่นสาร (ที่เรียกว่า สวภาวะ) ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม การยอมรับแก่นสารไม่ว่าจะเป็นไปในเชิงยืนยันหรือปฏิเสธล้วนนำไปสู่ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ (ที่เรียกว่า ภาวะ/อภาวะ) ความโน้มเอียงไปสู่ชั่วใดชั่วหนึ่งในสี่มุม (จตุชโกฏี) เป็นธรรมชาติของปุถุชน ผู้ยึดถือทัศนคติตามชั่วใด ชั่วหนึ่งก็จะกลายเป็นหลักการและเป้าหมายสำหรับพวกเขา ซึ่งวิธีการหรือหนทางสู่เป้าหมาย จะได้รับการพัฒนาต่อจากความเชื่อตรงนั้น กรณีดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นกับคำสอนของลัทธินอกพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ภายในกรอบของพุทธศาสนาเราเอง ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจนนำไปสู่การยึดถือทัศนคติก็เป็นเรื่องที่พบเห็นได้ทั่วไป ข้อดีของคำสอนที่อิงอยู่กับความมีอยู่หรือความไม่มีอยู่คือเข้าใจหรือคิดตามได้ง่าย แต่ข้อเสียคือไม่เอื้อต่อการพ้นทุกข์ เพราะความพ้นทุกข์เป็นเรื่องของการปลดปล่อยพันธนาการทุกอย่าง และพันธนาการที่ซับซ้อนและน่ากลัวที่สุด

อันหนึ่ง ก็คือความคิดที่เกี่ยวข้องกับความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของอะไรบางอย่างหนึ่ง (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 210)

สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เราเห็นว่า การจะอธิบายทางสายกลางไม่ใช่เรื่องง่าย อันที่จริงเป็นเรื่องยากมาก ๆ และต้องระมัดระวังการสื่อภาษาเป็นอย่างยิ่ง แม้ความเข้าใจผิดเพียงเล็กน้อยก็อาจนำไปสู่การสนับสนุนแก่นสารภาวะได้แล้ว ความมีกับความไม่มี ในพระสูตรเป็นประเด็นสำคัญที่นักคิดส่วนใหญ่พยายามทำความเข้าใจ ในบางแห่งทั้งคู่จะถูกอธิบายว่าหมายถึงทัศนะที่ยอมรับความที่ยิ่งแท้ถาวร(สัสตทิจฺฐิ)กับทัศนะว่าทุกอย่างสิ้นสูญ(อฺจฺเจตทิจฺฐิ) สัสตทิจฺฐิคือความเห็นที่โลกและอัตตาที่ยิ่งอฺจฺเจตทิจฺฐิคือความเห็นที่ตายแล้วขาดสูญไม่ยอมรับการเวียนว่ายตายเกิดจึงปฏิเสธหลักกรรม พระอรุณกถาจารย์อธิบายเสริมว่า อฺจฺเจตทิจฺฐิเป็นแนวคิดเชิงวัตถุนิยมทำให้คนหมกมุ่นในกามสุข ทั้งสองความเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนะมากมายที่เผยแพร่อยู่ในสมัยพุทธกาล (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 216)

ยิ่งกว่านั้นแม้ความคิดเกี่ยวกับทางสายกลางก็ต้องถูกปล่อยวาง สำหรับผู้ที่หลุดพ้นแล้ว ท่านจะอยู่พ้นจากทิจฺฐิทุกอย่าง ไม่เว้นกระทั่งทิจฺฐิว่าด้วยทางสายกลาง เพราะในการหยั่งเห็นทางสายกลาง ทวิภาวะทั้งหลายจะสูญเสียความหมาย เรียกว่าไม่หลงเหลือความสำคัญก็ได้ ความจริงสมมติที่เคยมองว่าเป็นแท้จ เป็นเพียงนามหรือชื่อใช้เรียกสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง มันจะกลายเป็นหนทาง แทนที่ภาวะ โดยเป็นหนทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น ในทางสายกลางไม่มีความคิดแบบ “ราวกับว่า” (as if) คือไม่ใช่ว่าสิ่งทั้งหลายดูราวกับว่ามีหรือไม่มี ไม่มีเรื่องของเปลือกหรือแก่นอะไรทั้งสิ้นเพราะข้ามพ้นทวิภาวะและการแบ่งแยกทุกประการแล้ว ทางสายกลางไม่ใช่ทางซึ่งจะได้มาซึ่งความรู้ แต่เป็นจุดที่ซึ่งความรู้ทุกอย่างได้รับการปล่อยวางหรือคลี่คลาย มันไม่ใช่วิถีสู่ความจริง ไม่ใช่มรรควิธีปฏิบัติทางจิต ไม่ใช่การกระทำอีกทั้งไม่ใช่วิธีการจัดการกับสิ่งต่าง ๆ (the way of dealing with things) แต่ทางสายกลางเป็นสภาพที่สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างที่มันเป็น (the way things really are) และเราหยั่งรู้สภาพที่ว่านี้โดยไม่ปรุงแต่งจิต ความจริงที่เรียกว่า

ทางสายกลางจึงเรียบง่าย เป็นความหลุดพ้น หรือเป็นความจริงเช่นนั้นเอง (tattvam suchness) (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 220-221)

อิทธิพลคำสอนของพระนาครชุนะ

อดีตที่ผ่านมา นักปราชญ์และนักคิดจำนวนมากให้ความสนใจใฝ่ใจในงานของท่านนาครชุนะ โดยเฉพาะคัมภีร์มูลมัจฉะมกการิกาคำสอนของท่านมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อสำนักพุทธ (เน้นสายมหายาน) ส่วนใหญ่นับจากยุคของท่าน อรรถกถาธิบายคัมภีร์ของท่านก่อให้เกิดคณาจารย์มาทยมิغهผู้ทรงคุณวุฒิมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่ได้รับการยอมรับนับถือ มีชื่อเสียงแพร่หลาย และมีลูกศิษย์ลูกหาจำนวนมาก อาทิ ภาววิเวกะ จันทรกิริติ ศานติเทวะ เรื่อยไปถึง ศาสนตรังกษิตะ และกมลศีละ ในประเทศจีนคำสอนของท่านก็ส่งอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของสำนักสังฆธรรมปุมทรีกะ อวตังสกะ และชยานะ คณาจารย์คนสำคัญ ๆ ของสำนักดังกล่าวต่างคุ้นเคยกับหลักการความว่างและทางสายกลางของท่านนาครชุนะ คำสอนของท่านยากแต่ก็ท้าทายนักคิดทุกยุคสมัย

สุมาลี มหณรงค์ชัยได้แสดงความรู้สึกที่มีต่อท่านนาครชุนะไว้ว่า บางครั้งผู้เขียนก็ฉงนใจไม่น้อยที่ข้อเขียนยาก ๆ ในอดีตจำนวนหนึ่งสามารถท้าทายกลุ่มคนที่มีศักยภาพให้ทุ่มเทชีวิตค้นหาความหมายของมัน ผลงานของคน ๆ หนึ่งที่มีประวัติคลุมเครือแต่กลับจุดประกายความคิดและส่งต่อภูมิปัญญาให้กับคนรุ่นลูกหลานไม่รู้จักจบสิ้น ที่สำคัญคือบุคคลที่รับมอบคบไฟแห่งภูมิปัญญานั้น โดยมากจะเป็นปราชญ์และผู้เชี่ยวชาญในการใช้เหตุผลเป็นอย่างดี หากแยกเรื่องความรู้สึกออกไปเหตุผลที่ทำให้ท่านนาครชุนะได้รับความสำคัญอยู่ในอันดับต้น ๆ เป็นเพราะคำสอนของท่านเป็นความจริงที่ไม่อาจโต้แย้ง ที่ผ่านมามีคนมองท่านต่าง ๆ นานา บ้างก็ว่าท่านเป็นพวกที่ปฏิเสธเหตุผลบ้าง เป็นนักบวชลึกลับที่มีคำสอนสูงส่งเกินเข้าใจบ้าง หาไม่ก็เป็นพวกที่เอาแต่วิพากษ์วิจารณ์คนอื่นแต่ตัวเองกลับไม่กล้าพอที่จะนำเสนอความคิดอะไรออกมา ข้อโต้แย้งเหล่านี้ได้รับการอธิบายเรื่อยมา ยิ่งพยายามปกป้องงานของท่านมากเท่าใดก็ยังมีคนวิพากษ์

วิจารณ์มากขึ้นเท่านั้น ในทางกลับกันยิ่งวิพากษ์งานของท่านมากเท่าใดก็ยิ่งมีคนปกป้องมากขึ้นเท่านั้น (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, หน้า 232)

คำสอนว่าด้วยทางสายกลางกับการแตกสำนักย่อย

เมื่อมีผู้รู้และนักคิดตะวันตกจำนวนมากหันมาสนใจพุทธศาสนาคณาจารย์ทิเบตที่ยกย่อง พระจันทรกิริติ ว่าเป็นผู้ที่ประกาศคำสอนตามแนวทางของพระนาคารชุนะ จันทรกิริติเป็นตัวแทนของสำนักปราสังคิกะอันเป็นสาขาหนึ่งของสำนักมารยมิกะ ท่านได้รับความนับถือมากในสำนักมารยมิกะและทิเบตงานเขียนของท่านได้รับการตีพิมพ์และอ่านอย่างแพร่หลายในหมู่นักศึกษาพุทธศาสนามหายานในปัจจุบัน แต่เนื่องจากงานเขียนชิ้นนี้มุ่งศึกษาคำสอนของท่านนาคารชุนะ เราจึงกล่าวถึงท่านจันทรกิริติและสำนักย่อยทั้งสองเพียงเฉพาะที่เป็นภาพรวมและเห็นว่าเกี่ยวข้องสำคัญเท่านั้น

ปราสังคิกะ หมายถึง ผู้เห็นว่าเหตุผล มีข้อผิดพลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คณาจารย์ฝ่ายนี้ถือว่าความจริงปรมาตม์หยั่งถึงไม่ได้ด้วยภาษาและความคิดแบบชาวโลก พวกเขาเห็นว่าพระนาคารชุนะไม่ได้ประกาศคำสอนที่เป็นทัศนะในแบบเดียวกับนักคิดทั้งหลายในยุคนั้น ถ้าจะให้ดีต้องบอกว่าคำสอนของท่านนาคารชุนะรวมทั้งชาวมารยมิกะทั้งหมดเป็นกระบวนการหรือวิธีการที่ใช้ดับทริฐของคน ไม่ได้มีเนื้อหาความคิดในตัวเอง แต่เป็นการปลดปล่อยความพยายามที่จะอธิบายหรือขยายความ(ความจริง)ต่อด้วยซ้ำ จุดเด่นของปราสังคิกะคือชี้ให้เห็นจุดอ่อนในคำอธิบายความจริง จุดอ่อนที่เป็นข้อขัดแย้งตัวเองในทัศนะของผู้อื่นโดยที่ตัวเองไม่จำเป็นต้องประกาศจุดยืนใด ๆ ออกมา วิธีการของปราสังคิกะดูเหมือนเป็นการถอนรากถอนโคนความคิดมากกว่าจะนำเสนออะไรใหม่ ซึ่งนั่นทำให้บางท่านสรุปว่าปราสังคิกะเป็นกลุ่มนักอภิปรายที่มุ่งล้มล้างถ้าเทียบกับอีกฝ่ายหนึ่งหรือสวดตันตริกะที่ดูแล้วยึดหยุ่นกว่า

ในอีกด้านหนึ่ง สวดตันตริกะ เป็นกลุ่มของมารยมิกะที่เชื่อว่าความจริง (หรือความว่าง) พิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางเหตุผล พวกเขาพยายามสร้างหลักการ

ลงความเห็นที่เป็นอิสระภายใต้สมมติฐานที่ว่า คำสอนของท่านนาคคารุณะไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงแค่ชุดเหตุผลที่ใช้ปฏิเสธทัศนะ หากแต่ยังประกอบไปด้วยการตระหนักรู้ในความเป็นไปได้ที่จะแสดงเหตุผลที่แท้และเป็นสากล (คือ ยอมรับร่วมกันทั้งฝ่ายนำเสนอและฝ่ายโต้แย้ง) เหตุผลในการปฏิเสธสามารถนำมาเป็นเหตุผลที่ใช้สนับสนุน(นัยยะคือมองในเชิงบวก) หลักการบางอย่างได้ เนื่องจากกลุ่มนี้ยังแยกย่อยออกไปอีกอย่างน้อยสองกิ่งสาขาย่อย กลุ่มที่ถูกโจมตีมากคือ สวาดันตริกะแบบเสาตรานตริกะ ซึ่งมีท่านภาววิเวกะเป็นบุคคลสำคัญ ผู้รู้หลายท่านเชื่อว่าภาววิเวกะได้รับอิทธิพลความคิดมาจากท่านทิกนาคะ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้เหตุผลอย่างเป็นระบบ ส่วนอีกกลุ่มคือสวาดันตริกะแบบโยคจาจาระ ซึ่งมีปราชญ์คนสำคัญในยุคหลังหลายท่าน อาทิ ศานตรัภิกษิตะ กมลศีละ และ ชญาณครณะ

เนื่องจากทั้งสองฝ่ายพยายามปกป้องคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง โดยพื้นฐานแล้วพวกท่านยอมรับหลักการของท่านนาคคารุณะแต่วิธีการหรือจุดเน้นของพวกท่านแตกต่างกัน จุดร่วมของสวาดันตริกะคือให้ความสำคัญกับความจริงอิสระและใช้ได้และเป็นสากล แต่ความจริงอิสระของท่านเป็นสิ่งที่ได้รับการตีความแตกต่างกันมากมาย บางท่านเห็นว่าวิธีการของสวาดันตริกะไม่ได้สนับสนุนแก่นสารภาวะ แต่บางท่านก็เห็นคล้ายตามท่านจันทรกิริติว่า วิธีการของสวาดันตริกะสนับสนุนอะไรบางอย่างที่มีอยู่ได้เองแม้บางอย่างนั้นจะเป็นความจริงในระดับสมมติก็ตาม

สาระสำคัญภาคที่ 3 เป็นการนำเสนอประวัติคณาจารย์คนสำคัญของสำนักมหายมิกะ ในหนังสือพระนาคคารุณะกับคำสอนว่าด้วยทางสายกลางเล่มนี้ สุมาลี มหณรงค์ชัย ยังได้นำเสนอพัฒนาการของสำนักมหายมิกะออกเป็นสี่ช่วง ได้แก่

1. ยุคของท่านนาคคารุณะและศิษย์สายตรงคือท่านอารยเทวะ
2. ยุคของการแตกความคิดและเกิดสำนักย่อยที่นำโดยท่านภาววิเวกะ
3. ยุคของท่านจันทรกิริติ

4. ยุคของการผ산คำสอนมาธยมิกะเข้ากับโยคจากระโดยท่านศานตริก ชิตะและศิษย์

หากใช้บุคคลเป็นเกณฑ์ พัฒนาการของสำนักนี้จะดำเนินไปตามนี้ สำนัก (หรือสาขา) สองแห่งของมาธยมิกะคือสวาตันตริกะกับปราสังคิกะเกิดขึ้นในยุคที่สอง ถ้านับเป็นเวลาก็ราวสี่ร้อยปีภายหลังการจากไปของปฐมูอาจารย์ (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่หก) ความแตกต่างทางความคิดเกิดจากการตีความคำสอนของท่านนาคาชุนะไม่เหมือนกัน แต่โดยหลักการแล้วทั้งสองฝ่ายต่างเห็นด้วยในจุดยืนเดียวกันคือ ทุกสิ่งอิงอาศัยกันและกันมีอยู่จึงว่าง ความว่างบ่งถึงการไร้แก่นสาร (หรือที่เรียกว่าไม่มีสวภาวะ) สวภาวะเป็นเรื่องของความคิดที่หาไม่พบในประสบการณ์ เมื่อสิ่งทั้งหลายว่าง ความจริงสองระดับย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับปรมาตต์ หยั่งเห็นสัจธรรมนี้ย่อมได้ชื่อว่ามีสัมมาทิฐิ หยั่งรู้ทางสายกลางตามแนวทางของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในยุคที่ท่านนาคาชุนะประกาศคำสอนว่าด้วยทางสายกลางจุดหมายของท่านคือต้องการวิพากษ์หรือชี้ให้เห็นจุดบกพร่องของความเห็น (ทิฐิ) ที่มีอยู่ในเวลานั้น ต่อมาเมื่อนักปราชญ์ชาวพุทธได้อ่านงานของท่านแล้วยอมรับในหลักการความเป็นสำนักที่เรียกว่า “มาธยมิกะ” จึงตามมา ช่วงเวลาของแต่ละยุคห่างกันมากกว่าอายุขัยเฉลี่ยของคนเพราะฉะนั้น ผู้เขียนยังได้เตือนว่า ผู้อ่านต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ลักษณะเด่นอันหนึ่งของคำสอนพุทธ (ซึ่งอาจจะรวมปรัชญาตะวันออกสายอื่นด้วย) อยู่ตรงที่ศาสนาและครูบาอาจารย์ทั้งหลายในยุคเริ่มแรก ท่านเหล่านั้นสั่งสอนโดยไม่ได้ประกาศความเป็นศาสนา (หรือสำนัก) ไม่ได้วางกรอบใด ๆ ล่วงหน้าเพื่อขจัดเย็นของตนเป็นเอกเทศจากผู้อื่น จุดร่วมต่าง ๆ เช่นศาสนา นิกาย ลัทธิ สำนัก ตลอดจนกลุ่มความเชื่อที่ก่อให้เกิดความแตกแยกเป็นเรื่องของศรัทธาในภายหลัง ทั้งนี้ทั้งนั้น ครูบาอาจารย์ที่อ้างถึงตรงนี้หมายถึงนักปราชญ์ผู้หยั่งรู้ในสัจธรรม มิใช่ผู้หวังลาภสักการะ ตรงนี้เป็นจุดหนึ่งที่เราสามารถนำมาใช้พิจารณาดูความน่าเชื่อถือของชาวพุทธที่ภายนอกได้รับยกย่องว่าเป็นครูบาอาจารย์ด้วย ในกรณีของสำนักมาธยมิกะ ผู้รู้ส่วนใหญ่เห็นว่าท่านนาคาชุนะประกาศคำสอนว่าด้วยทาง

สายกลางเรียกว่า “มัธยมกะ” ส่วนมาธยมิกะเป็นชื่อเรียกกลุ่มของชาวพุทธที่เห็นชอบตามหลักการของท่าน นาคารชุนะ (นาคารชุน-Nāgārjuna)

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นาคารชุนะมีชีวิตอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่สอง (ประมาณ 150-250 ปีหลังคริสตกาล) ท่านถือกำเนิดในตระกูลของพราหมณ์ที่เมืองวิหารกะ (ปัจจุบันเรียกว่า เพرارะอยู่ในแคว้นมหาโกศละ) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย มีชีวิตอยู่ร่วมสมัยเดียวกับพระเจ้า ัษณูศรี เคาตมีปุตระ หรือ โคตรมีปุตระ/โคตมีปุตร)แห่งราชวงศ์ อานธระ (ตำราของอาจารย์อภิชัยเขียนว่า ศาตวาหนะ) หลักฐานฝ่ายจีนกล่าวว่าท่านมีชีวิตอยู่ร่วมสมัยเดียวกับพระเจ้ากนิษกะ และพระอัสวโฆษะ (Asvaghosa) โดยท่านมีอายุน้อยกว่าพระอัสวโฆษะ พระอัสวโฆษะเป็นพระสหายใกล้ชิดกับพระเจ้ากนิษกะ และพระวสุมิติระ (Vasumitra) ซึ่งเป็นอาจารย์คนสำคัญของนิกายสรวาสติวาหะ

3. ข้อวิจารณ์

ผู้วิจารณ์มีข้อวิจารณ์ 2 ข้อ คือ 1) รูปแบบการนำเสนอเนื้อหา และ 2) การนำเสนอประเด็นปัญหาในหนังสือ “นาคารชุนะกับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” ดังนี้

ข้อ 1) รูปแบบการนำเสนอเนื้อหา หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่นด้านกลวิธีการเทียบเคียงประเด็นปัญหาทางพุทธปรัชญาและการอภิปรายแต่ละประเด็นด้วยหลักตรรกะ ซึ่งมีการอ้างอิงหลักฐานสนับสนุนการอภิปราย เช่น ข้อความในหนังสือต้นฉบับ ทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาการเทียบเคียงประเด็นปัญหาทางปรัชญาในหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่า ผู้เขียนเทียบเคียงประเด็นปัญหาทางพุทธปรัชญาของสำนักมาธยมิกะกับสำนักสงขยะของอินเดียโดยมิได้บิดเบือนสาระสำคัญของแต่ละทัศนะ จึงทำให้ข้อมูลมีเหตุมีผลและมีความน่าเชื่อถือ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านในการคิดและวิเคราะห์สาระของหนังสือเล่มนี้ อย่างไรก็ตามการใช้กลวิธี

เทียบเคียงเช่นนี้จะต้องใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งผู้เทียบเคียงจะต้องมีความเชี่ยวชาญในปรัชญาทั้งสองและต้องมีใจเป็นกลางในการเทียบเคียงในแต่ละประเด็น เพราะแนวคิดทั้งสองมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมและภาษาต่างกัน สอดคล้องกับทัศนะของศาสตราจารย์สมภาร พรหมทว่า ความเหมาะสมของเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขว่าเรากำลังใช้สิ่งนั้นกับอะไร ศาสนาแบบเชื่อถือพระเจ้า อาจเหมาะกับคนในสังคมหนึ่งซึ่งต้องเผชิญกับปัญหาชีวิตแบบหนึ่งในขณะที่ศาสนาแบบไม่เชื่อถือพระเจื่อก็อาจเหมาะสมกับคนในอีกสังคมหนึ่งที่มีปัญหาชีวิตที่แตกต่างไปจากผู้คนในสังคมที่นับถือศาสนาแบบเชื่อถือพระเจ้า ศาสนาสองประเภทนี้มีลักษณะเฉพาะที่ไม่อาจนำไปเปรียบเทียบกัน ทุกศาสนามีเหตุผลในการถือกำเนิดขึ้นเป็นพิเศษเฉพาะของตนเอง (ปริชา ช้างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา, 2542, หน้า 216)

สมภาร พรหมทา ยังให้ข้อสังเกตในการใช้วิธีการเปรียบเทียบหลักทางปรัชญาของศาสนาไว้อีกว่า สิ่งแรกที่สุดที่เราควรเข้าใจก็คือ โดยธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้นจะมีคำสอนจำนวนหนึ่งในทุกศาสนาที่ไม่สามารถตรวจสอบด้วยวิธีการแบบเดียวกับที่ใช้ในวิทยาศาสตร์กล่าวคือตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสและคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันก็มักจะได้แก่คำสอนส่วนที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้นั้นเมื่อไม่สามารถพิสูจน์ได้เราก็ควรยอมรับว่าคำสอนที่ตรงกันข้ามเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกันในแง่ที่ไม่สามารถพิสูจน์ว่าสิ่งที่ตนเชื่อจริง มองจากแง่นี้เนื้อหาของศาสนาที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกันเหล่านี้ย่อมมีฐานะเป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น (ปริชา ช้างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา, 2542, หน้า 217)

ข้อที่ 2) การนำเสนอประเด็นปัญหาในหนังสือ “นาคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” ผู้วิจารณ์มีทัศนะว่า การนำเสนอประเด็นปัญหาทางปรัชญาโดยการนำหลักพุทธธรรมของสรวาสติวาทะสำนักเสถิตนตริกวาทะ และโลโกตตระวาทะบางหลักมาวิเคราะห์ทางปรัชญา และใช้วิธีเทียบเคียงทัศนะของสำนักสงขยะของฮินดู

สำหรับประเด็นเนื้อหาที่ผู้วิจารณ์ประสงค์จะแสดงความคิดเห็นมีด้วยกัน 3 ประเด็นคือ 1) ความเป็นมาของสำนักมหายิมิกะ 2) หลักทางสายกลางในคัมภีร์มหายิมิกะศาสตร์ และ 3) ประวัติท่านนาคารชุนะ ซึ่งเป็นเนื้อหาใน ส่วนสำคัญ ดังนี้

ประเด็นที่ 1) ความเป็นมาของสำนักมหายิมิกะผู้วิจารณ์มีความคิดเห็นว่าการนำเสนอมูลเหตุและอิทธิพลที่ก่อให้เกิดคำสอนมหายิมิกะตามที่คุณเขียนกล่าวไว้ นั้นยังขาดข้อมูลที่จำเป็นบางอย่าง เช่น ประวัติของนิกายตรีศาสตร์ ซึ่งนิกายนี้ อาศัยศาสตร์ 3 ปกรณ์ คือ มายิมิกศาสตร์ ศตศาสตร์ และทวาทศนิกายศาสตร์ รวมกันเป็นชื่อของนิกาย โดยมีท่านนาคารชุนเป็นปฐมอาจารย์แห่งนิกายนี้ ท่านเป็นผู้ตั้งทฤษฎีศูนยตวาทิน อรรถาธิบายหลักปัจจัยการและอนัตตาของพระพุทธองค์โดยวิธีใหม่ คัมภีร์ที่ท่านรจนามีเป็นจำนวนมาก แต่ที่มีชื่อเสียงที่สุดก็คือ มายิมิกศาสตร์ นอกจากประกาศแนวทฤษฎีศูนยตาแล้ว ยังได้วิพากษ์นานามติของประธานิกายในพระพุทธศาสนาและมติของปรัชญาฮินดูและเซนได้ด้วย (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2522, หน้า 71) เช่น ความเชื่อในศาสนาฮินดูเรื่องพหุเทวนิยม เกี่ยวผู้สร้าง ผู้รักษา ผู้ทำลาย โดยเทพเจ้าต่าง ๆ มากมายเช่นพระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ เป็นต้น ซึ่งมีมานานก่อนมีนาคารชุน สามารถย้อนไปถึงศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนาอีก นอกจากนี้ยังมีความเชื่อตามปรัชญาอณูพหุนิยม (Atomic Pluralism) ในปรัชญานายยะที่ถือว่า อณูของดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นมูลเหตุของโลกและสรรพสิ่งในโลก ทิศณะต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้นาคารชุนเสนอแนวคิดเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท เพื่ออธิบายการเกิดดับของสิ่งทั้งหลาย และใช้ศูนยตาเป็นตัวเดินเรื่องพร้อมขยายความด้วยระบบตรรกะ เมื่อนาคารชุนใช้ศูนยตาในการอธิบายและตอบโต้กับลัทธิต่าง ๆ แน่แน่นอนว่าย่อมมีการตีความศูนยตาไปต่าง ๆ นานา ดังนั้นปิงคลเนตร จึงกล่าวต่อไปว่าเพื่อให้ศูนยตาธรรมเกิดความคลาดเคลื่อนไปโดยประการต่าง ๆ จึงรจนาคัมภีร์มหายิมิกศาสตร์ขึ้นมา อรรถกถาของศาสตร์นี้มีผู้แต่งกันไว้มาก ฉบับที่แปลสู่พากษ์จีนมี 2 ฉบับเป็นของนิลเนตรและของภาววิเวก ส่วนคัมภีร์ศตศาสตร์นั้นเป็นของอาจารย์เทวะ เป็นหนังสือวิพากษ์ปรัชญาฮินดูทั้งเวทานตะ สางขยะ ไวเศชิกะ นยยะ โยคะ และเซน ไว้อย่าง

ถึงพริกถึงขิง เผยให้เห็นความเลิศเด่นของพระพุทธธรรม (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2522, หน้า 72)

อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์ไม่พบว่าผู้เขียนได้กล่าวถึงความเสื่อมของแนวคิดศูนยตวาทินในยุคราชวงศ์ถัง เมื่อท่านปิฎกธรรมาจารย์เฮียงจิง ประกาศปรัชญาวิชฌานตวาทินอยู่ เลยทำให้รัศมีฝ่ายศูนยตวาทินอับลงตราบเท่าทุกวันนี้ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2522, หน้า 73)

ประเด็นที่ 2) ปัญหาที่เกิดกับคำสอนของสำนักต่าง ๆ ผู้วิจารณ์เห็นว่าผู้เขียนนอกจากจะยกเอาทัศนะของสำนักต่าง ๆ เช่น สำนักสรวาสตีวาทะ สำนักเสถตันตริกะ สำนักโลโกตตระภาวะ และสำนักasangyasa มาเขียนอธิบายไว้แล้วยังได้วิเคราะห์ให้เห็นปัญหาที่เกิดกับคำสอนของสำนักต่าง ๆ เอาไว้ด้วย ซึ่งแต่ละสำนักก็มักจะมีกรยืนยันแก่นสารภาวะและมักจะมีปัญหาเกิดขึ้นหลายประการ ปัญหาเหล่านี้ซึ่งผู้เขียนมีการอธิบายเอาไว้ในตอนของหลักธรรมสำคัญของสำนักมามิกะเพื่อแก้ไขวิถีที่ผิดพลาดเหล่านั้น สุมาลี มหณรงค์ชัยชี้ให้เห็นหลักคำสอนสำคัญ ๆ ของพระนาคคารชุนะไว้พิจารณา คือ วิภาชวิธี การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความว่าง ความจริงสองระดับกับความว่าง ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง ซึ่งในแต่ละประเด็นก็ได้รับการอธิบายชี้แจงและเสนอแนะทางออกให้กับปัญหาเหล่านั้นเอาไว้ได้อย่างชัดเจน

ประเด็นที่ 3) เรื่องประวัติของท่านนาคคารชุนะ ที่ผู้เขียนได้นำเสนอในหนังสือยังไม่สามารถยอมรับได้ว่าถูกต้อง เพราะยังมีอีกหลายทัศนะที่กล่าวถึงประวัติของท่านไม่เหมือนกัน ดังเช่น ประวัติของท่านนาคคารชุนะในบันทึกกุมารชีพ (ค.ศ. 344-413) ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตในวัยเยาว์ ท่านนาคคารชุนะเป็นชาวอินเดียใต้เกิดในสกุลพราหมณ์ มีความจำเป็นเลิศ จดจำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว แดกฉานในศาสตร์หลายสาขา เช่น ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เป็นต้น ส่วนสาเหตุการบวช เกิดจากการนำวิชาอาคมไปใช้ในทางที่ผิด ละเมิดสมณนางใน ถูกพระราชารับสั่งไล่ฆ่าจนเพื่อนเสียชีวิตไป 3 คน ส่วนท่านรอดชีวิตเพราะยืนแอบอยู่ด้านหลังพระราชา และตั้งจิตอธิษฐานออกบวชเพราะเห็นภัยในกามโลกีย์

ส่วนที่มาของชื่อนาการชุนะ มีสองนัยคือ สร้างเจดีย์สำเร็จได้เพราะ การช่วยเหลือของนาค จึงได้ชื่อว่าอรชุน อีกประการหนึ่ง นาคะ หมายถึงการกำเนิด ในโลกแห่งธรรม ไม่สุดโต่ง (ในสัสสตะและอุทเทตะ) ทำลายมิฉฉาธิฐิได้ มีความ สำเร็จในการปกครอง อารักขาและบริหารประเทศแห่งพระสัทธรรม จึงได้ชื่อว่า “นาการชุน” ประเด็นมรณภาพ อันนี้มาจากปัญหาการเมืองเช่นเดียวกับบันทึก เสวียนจั้ง แต่มีต่างกันว่าพระโอรสนามว่าศักติมานเป็นผู้ใช้หญาศาลงมือสังหาร

ผู้วิจารณ์เห็นว่าในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ผู้เขียนควรที่จะค้นคว้าและนำมา เขียนเพิ่มเติมเอาไว้ด้วยเพราะมีความสำคัญพอ ๆ กับหลักทางสายกลางของท่าน เพราะหากประวัติของท่านนาการชุนะยังคลุมเครือ การที่ผู้เขียนใช้ชื่อหนังสือว่า นาคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง ก็ย่อมไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย แม้ใน ส่วนของหลักธรรมสำคัญต่าง ๆ จะได้รับการอธิบายอย่างละเอียดแล้วก็ตาม

๔. สรุปและคำแนะนำ

กล่าวโดยสรุป หนังสือ “นาการชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง” เล่มนี้ สุมาลี มหณรงค์ชัย นำเสนอเนื้อหาโดยการเปรียบเทียบประเด็นปัญหาทาง ปรัชญากับทัศนศาสตร์ทั้งสองสาย แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วนคือ ภาคที่ 1 สภาพแวดล้อมและหลักคำสอนในยุคก่อนกำเนิดสำนักมหายิมิกะ และภาคที่ 2 หลักคำสอนสำคัญ ๆ ของพระนาการชุนะ แบ่งเป็น 5 ประเด็นคือ (1) วิภาชวิธี (2) การอิงอาศัยกันมีอยู่กับความว่าง (3) ความจริงสองระดับกับความว่าง (4) ความจริงสองระดับกับทางสายกลาง และ (5) อิทธิพลคำสอนของพระนาการ ชุนะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจแนวคิดของพุทธศาสนาชัดเจนขึ้น หนังสือเล่มนี้ จึงมีคุณค่าต่อการศึกษาประเด็นปัญหาทางพุทธปรัชญาสำหรับนิสิต นักศึกษาและผู้สนใจในพุทธปรัชญาและปรัชญามหายิมิกะของท่านนาการชุนะ เพราะเนื้อหาในหนังสือให้ทั้งแง่คิด มุมมอง และสาระที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไป ขบคิดและวิเคราะห์

ทั้งนี้ผู้วิจารณ์ได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ 3 ประเด็นคือ 1) ความเป็นมาของสำนักมหายานิกะ 2) ปัญหาที่เกิดกับคำสอนของสำนักต่าง ๆ และ 3) ประวัติของท่านนาคคารชุนะ เพราะผู้วิจารณ์เห็นว่า ในประเด็นต่าง ๆ นี้ควรจะได้รับ การขยายความ และเพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น โดยเฉพาะประวัติของท่านนาคคารชุนะที่ต้องอ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และทัศนะของนักวิชาการทางพุทธศาสนา ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับ ผู้เขียนที่กล่าวว่า การจะอธิบายหลักการของพระนาคคารชุนะไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะจะต้องระมัดระวังเรื่องแก่นสารภาวะที่ท่านปฏิเสธเป็นอย่างมาก โดยชี้ให้เห็นว่าทัศนะของบุคคลและกลุ่มชนในระดับโลกียะทั้งหมดล้วนสนับสนุนแก่นสาร (สวภาวะ) บางอย่างที่สามารถจัดลงในจตุษโกฏฐ์ข้อใดข้อหนึ่งได้ทั้งสิ้น ทำให้ไม่มี ทัศนะใดเป็นที่ยอมรับหรือเรียกได้ว่าถูกต้อง

หนังสือ “นาคคารชุนะ กับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง บทสรุปของ หลักการแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และเบิกบานอย่างแท้จริง” เล่มนี้ จึงมีความ เหมาะสมสำหรับคณาจารย์ นิสิตนักศึกษาด้านปรัชญาที่ควรอ่านหนังสือเล่มนี้ เพราะหนังสือเล่มนี้นำเสนอไว้ทั้งอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และที่สำคัญ คือ หนังสือเล่มนี้ได้แสดงให้เห็นหลักตรรกวิทยา ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ มุมมองเชิงปรัชญา อันจะทำให้ นิสิตนักศึกษาเข้าใจหลักคิดและประเด็นปัญหา ทางปรัชญาหรือสิ่งที่ตนเองสนใจ เพื่อต่อยอดความสนใจนั้นไปสู่การวิเคราะห์ วิจารณ์ปัญหาเฉพาะเรื่องได้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ หากนิสิตนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปประสงค์จะเข้าใจประเด็น ปัญหาแต่ละส่วนให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ควรทำความเข้าใจหลักการของสำนักภายใน พระพุทธศาสนา เช่น สรวาสติวาทะ สำนักเสถตันตริกะ สำนักโลโกตรภาวะและ สำนักในปรัชญาอินเดีย เช่น สางขยะ และ สำนักนยายะ รวมถึงสำนักปรัชญา อินเดียร่วมสมัยอื่น ๆ เพิ่มเติม สำหรับการทำความเข้าใจหลักธรรมของพุทธศาสนา มหายาน ควรอ่านงานของ เสถียร โพธิ์นันทะ เรื่อง “พุทธปรัชญามหายาน” “กำเนิดและพัฒนาการของปรัชญามหายาน” พระศรีคัมภีร์ญาณ เรื่อง “พุทธปรัชญา”

เพื่อเปิดมุมมองของการศึกษาและทำความเข้าใจประเด็นปัญหาเชิงปรัชญาให้มากขึ้นอันจะนำไปสู่ความเจริญทางสติปัญญา และเป็นประโยชน์ต่อทั้งตนเองและสังคมประเทศชาติต่อไป

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร โภธินันทะ. (2522). *ปรัชญามหายาน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน และ สมภาร พรมทา. (2542). *มนุษย์กับศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมภาร พรมทา. (2540). *พุทธศาสนมหายาน: นิกายหลัก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2548). *พระนาคารชุนะกับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- Singh, J. (1978). *An Introduction to Madhyamaka philosophy*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Ramanan, K. V. (1987). *Nâgârjuna's Philosophy*. Delhi: Motilal Banarsidass.